

BENCZE GYULA

Navahókkal a számurájok ellen

A hazai könyvpiac érdekes újdonsága Chester Nez - Judith Schiess Avila: *Kódbeszélők* című könyve [1], amely az első és egyetlen emlékirat a második világháborús navahó kódbeszélők egyikétől, akiknek üzeneteit a japánok nem tudták megfejteni. Bár a témáról számos könyv jelent meg [2-3], ez a mű azonban egy 91 éves indián kódbeszélő emlékeit dolgozza fel Judith Schiess Avila segítségével.

A könyv ismertetése némi történelmi bevezetést igényel. Az idősebbek még emlékeznek arra, milyen népszerűek voltak a múlt század közepén James Fenimore Cooper és May Károly „*indiánkönyvei*”, Vadölő, Sólyomszem vagy Winnetou kalandjai. E sorok írója is ezeken a történeteken nőtt fel, azonban „*igazi*”, hús-vér indiánt csak 1981–1982-ben látott, amikor a University of New Mexico (UNM) vendégprofesszoraként hosszabb időt töltött Albuquerque-ben, az egyetem székhelyén.

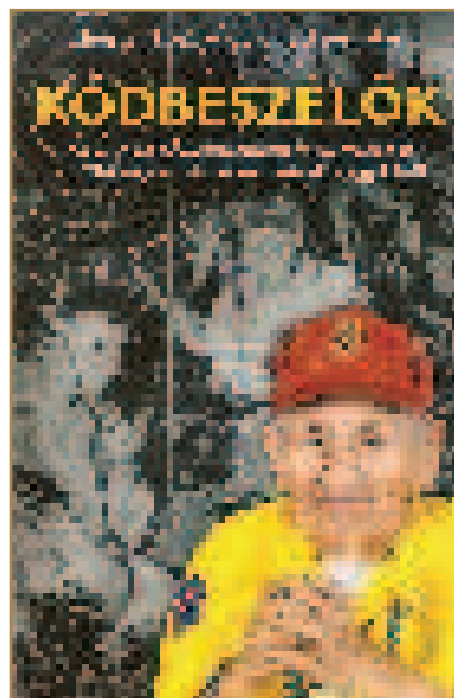
Új-Mexikó állam sok indián törzsnek ad otthont, és az ún. Négy Sarok (Four Corners) régió, az Új-Mexikó, Arizona, Utah és Colorado szövetségi államok találkozásánál lévő terület az otthona többek között a Navajo (navahó), Hopi, Ute és Zuni „*nemzeteknek*” (törzseknek) és rezervátumaiknak.

1982 tavaszán az UNM sportcsarnokában (UNM Johnson Center) nagy ünnepségen emlékeztek meg a II. világháborúban szolgálatot teljesítő navahó kódbeszélőkről („*navajo code talkers*”). Kiderült, hogy az ünneplésnek az volt az oka, hogy Bruce King, Új-Mexikó állam kormányzója április 10-ét az Új-Mexikói Kódbeszélők Napjává (New Mexico Code Talker Day) nyilvánította. Ronald Reagan elnök később pedig augusztus 14-ét nyilvánította a Nemzeti Kódbeszélők Napjának (National Code Talker Day). Ebből az alkalomból a kódbeszélők Washingtonban hivatalos elismerésben is részesültek.

Az ünnepeket barna bőrű, furcsa színes egyenruhát viselő idős emberek voltak, akik szemmel láthatóan nagyon örültek egymás társaságának. A közönség soraiban jócskán voltak hasonló külsejű fiatal emberek is – nyilván családtagok vagy leszármazottak –, akiken hiába kerestem

valamiféle romantikus indián külsőt, a legnagyobb jóindulattal is legfeljebb tehetősebb benyomást tevő (nagy fémcukló-pántos elegáns karórát és divatos farmert viselő), ázsiaiarcúnak tűnő arcvonású egyedeket lehetett megfigyelni. Az egyetlen egzotikus (?) élmény egy igen érdekes pólyás gyermekviselet volt a közönség soraiban, amely egy széles deszkadarabból állt, amire rászíjazták a pólyás gyereket, így az egész konstrukciót a falhoz lehetett támasztani, vagy egy székre felállítani, és nem kellett a gyereket állandóan kézben tartani. Nem világos, hogy ez indián szokás volt, vagy csak egy bátor szülő invenciózus ötlete!

A kódbeszélők története az első világháborúhoz vezet vissza, amikor egy bizonyos Lawrence százados véletlenül felfigyelt arra, hogy két indián származású katonája *csaktó* nyelven társalog. Egy ötlet alapján Lawrence összegyűjtötte a zászlóaljban szolgáló mind a nyolc csaktó katonát, majd később már a 36. gyalogsági hadosztály tizennégy csaktó katonáját és kiképezték őket arra, hogy a híradós fel-

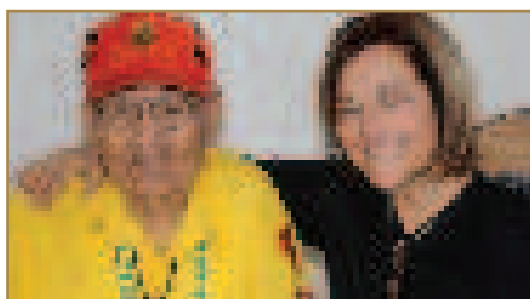

Chester Nez

A szerzők

mandiai partraszállásban tizennégy *komancs* kódbeszélő vett részt.

A navahó nyelv használatát Phillip Johnston javasolta, aki egy misszionárius fiaként navahó rezervátumban nőtt fel a század elején és megtanulta nyelvüket. Sokat hallott a hadseregben szolgáló komancs kódbeszélőkről, és ekkor támadt az ötlete, hogy a navahó, mint az egyik legnépesebb, de írásbeliséggel nem rendelkező törzs nyelve, különösen alkalmas lehet a feladatra. Az amerikai tengerészgyalogság lelkesen támogatta Johnston javaslatát, és rögtön kétszáz kódbeszélőt igényeltek, kezdetben azonban csak harminc alkalmas személyt sikerült találni. A navahók az üzeneteket nem csupán a saját nyelvükre fordították, hanem – a memorizálást megkönnyítendő – kitaláltak egy meglehetősen bonyolult rendszert, amelyben az angol ábécé min-

adatokat a saját nyelvükön lássák el.

A német katonai vezetés tudott az első világháborús indián kódbeszélőkről, ezért a második világháború előtt Hitler harminc „*néprajzkutatót*” küldött az Ál-lamokba, hogy az indián nyelveket tanulmányozzák. A sokszor még írással sem rendelkező nyelv és nyelvjárás megismerése – főleg az írásbeliség hiányában – azonban túl nagy feladatnak bizonyult. Annyit viszont elértek a németek, hogy az amerikai katonai vezetés – mely tudott a német kutatók tevékenységéről – csak kis létszámban alkalmazott indián kódbeszélőket az európai hadszíntéren. A nor-

Új-Mexikó, Kódbeszélők Napja, 1982.

den betűjének, valamint az angol katonai szavaknak, fogalmaknak megfelelően egy vagy több navahó szót. Az üzenetek így a szavak értelmetlen, nyelvtanilag helytelen sorozatának tűntek.

A navahóknak oroszlánrészüik volt az amerikai csapatok csendes-óceáni hadműveleteinek sikerében, mivel a japánok – bár lehallgatták az amerikai rádió- és telefonbeszélgetéseket, és sejtették, hogy indián nyelvről van szó – soha nem tudták feltörni a kódot. Azok a navahók, akik kódbeszélők voltak, még törzsbéli társaikkal sem oszthatták meg a titkot. A harcok idején különösen őrizték őket, nehogy fogságba essenek. A rejtjeles beszéd egészen 1968-ig titkosítva volt.

A harctéri sikerek ellenére azonban a navahó kódfejtők sokáig nem kaptak elismerést. Azért kellett még hosszú évtizedekig a névtelenség árnyékában élniük, mert nyelvükre mint titkosítási eljárásra a háború után is szükség volt. 1968-ig a projekt szigorúan titkos minőségű volt, míg végül 1969-ben Chicagóban egy hivatalos ceremónián a kódbeszélők megkapták a régen kiérdemelt elismerést és egy bronz emlékérmét, amely Iwo Jimánál a Suribachi hegyen az amerikai zászló kitűzését örökíti meg. Ma már az érdeklődő rengeteg információhoz juthat az interneten, sőt a navahó kódbeszélőknek saját honlapjuk is van [4-9].

Visszatérve a könyvhöz, az egyes szám első személyben írt *Kódbeszélők* című mű lényegében önéletrajz, amely különleges szemszögből mutatja be egy ember szerepét és hozzájárulását az USA háborús erőfeszítéseinek egyik nagy vállalkozásához. Chester Nez egyike az eredetileg kiválasztott 29 navahó indiánnak, akiknek feladata egy különleges kód kidolgozása volt katonai célokra a második világhá-

ború csendes-óceáni hadszínterére. A műből hiteles információkat nyerhetünk a navahó életformáról és kultúráról is.

Az eredetileg *Betoli* névre hallgató indián fiú a *Chester Nez* „amerikai” nevet kapta az iskolában, ahol mindent elkövettek, hogy anyanyelvét és ősi kultúráját elfelejtve „amerikaivá” váljon. Családja állattenyésztésből élt, és a család idősebb tagjai adták tovább az ősi kultúrát az utódoknak. *Betoli* nagymamája például ezeket mesélte: „A navahó nyelv fontos szerepet játszott a világ megteremtésében. A teremtés hajnalán négy fontos szó mondatott ki: *adinidiün* (fény), *nahadszáán* (föld), *tó* (víz), *ničs’l* (levegő). Amint e szavak kimondattak, megjelent a nap, a föld, az óceánok és a levegő, amelyet beszívunk. A kimondott navahó szavakat nem lehetett elválasztani a valóságos naptól, a valóságos földtől, az óceánoktól és a levegőtől. Nyelvünk használata teremtette meg a világot, és a világ teremtése alkotta meg nyelvünket.” (46. old.)

További érdekesség, hogy „A navahó nyelvnek nincsen szava magára a halálra. Az «ádia» szót használják, ami durva fordításban annyit jelent, „többé nem elérhető”. (42. old.)

Az iskolai évek alatt tört ki a második világháború a japánok Pearl Harbor elleni támadását követően. Chester Nez kollégiumi szobatársával, a szintén „amerikanizált” nevű Roy Begay-jel önként jelentkezett katonai szolgálatra, amiről családjuk jó ideig nem is tudott! A jelentkezés oka a navahó neveletésből fakad, vagy ahogy a főhős megfogalmazta: „Mint minden navahó, mi magunk elválaszthatatlanok vagyunk a földtől, ahol élünk. És mint védelmezői mindennek, ami szent, mindketten készen állunk arra, hogy megvédjük hazánkat.”

Amint arról már szó volt, a második világháborúban navahó indiánokat kerestek tengerészgyalogosnak és rádiósoknak, akik a bonyolult kódolás helyett a saját anyanyelvükön továbbíthatják majd a parancsokat. A kiválasztottak közé került be Chester Nez is, akinek végig kellett csinálnia az embert próbáló tengerészgyalogos alapkiképzést is. Ezzel kapcsolatban igen sokatmondó a fiatal indián visszaemlékezése: „A tengerészgyalogos tiszték a szemünkbe néztek, és azt várták el, hogy mi is a szemükbe nézzünk. Egy navahó számára ezt megtenni nagyon helytelen magatartást jelent. A kiképző oktató szembeállt velünk, arcát csak pár centi választotta el a miénktől, és torkaszakadtából

Az első kódbeszélők, 1942.

üvöltött. Bennünket világeletünkben arra tanítottak, hogy soha ne emeljük fel a hangunkat. A szokatlan ordítózás megzavart bennünket, nehézze tette a választadást. Voltak pillanatok, amikor mi, rezervátumi élethez szokott emberek úgy éreztük, másik bolygóra vetett a sors.” (105. old.)

Ennek az intenzív periódusnak a terméke volt a különleges, navahó nyelven alapuló kód kidolgozása, amely során az indiánok rendkívüli találékonyságról tettek tanúbizonyságot. Az intenzív alkotó munka közben Chester Nez ezzel biztatta magát: „Ha ez után a háború után hazaérek – ígértem magamnak –, apám örülni fog, amikor megtudja, hogyan segítette a navahó nyelv a katonákat. Családom büszke lesz a szigorúan titkos kód kifejlesztésében végzett munkámra.” (32. old.)

A kiképzés során az indiánok a közeli San Diegóban először látták életükben nagyvárosi életet és óceánt. Érdekes volt megtapasztalni a tengerészgyalogos lét apró előnyeit: indiánként kidobták őket a kocsmákból, mert indiánnak tilos volt „tüzes vizet” felszolgálni, tengerészgyalogos egyenruhában azonban nem volt akadálya az amerikai kultúra fogyasztásának. A navahók kódoló kiképzése szigorúan titkos volt, és csak nagyon kevesen tudtak róla a haditengerészetnél

is. Ennek volt köszönhető egy mulattató epizód, amire Chester Nez a következőképpen emlékszik vissza: „Valaki, aki nem tudott csoportunk létezéséről, meghallotta rádióadásunkat és azonnal kihirdették a 'fekete állapotot', a teljes riadókészültséget Kalifornia partvidékének teljes hosszában, mert azt hitték, a japánok San Diego környékén partra szálltak.” (122. old.)

A kódot soha nem sikerült feltörni. Amikor a japánok megtudták, hogy az a navahó nyelven alapul, a fogásba esett indián katonák megkínzásával sem jutottak olyan információhoz, amely eredményhez vezetett volna. A kódbeszélők közül senkit sem sikerült elfogni annak ellenére, hogy részt vettek a harci cselekményekben és tűz alatt is kellett üzeneteket továbbítani. A több mint 300 eredetileg kiképzett és a csendes-óceáni hadszíntéren bevetett navahó kódbeszélő közül csak 13 esett el.

A könyv végigköveti 1942 közepétől 1944 végéig a csendes-óceáni hadszíntér, az egyes bevetések borzalmait, Guadalcanal, Bougainville, Guam, Peleliu, Angaur és Iwo Jima csatáit. A személyes emlékekből egy sor érdekes információhoz is juthatunk. Ilyen például a „Tokió rózsája” az ötletes japánok háborús találmánya, amely a dzsungelharc unalmát „színesítette”: „A japánok Tokió rózsája műsora minden este bömbölt és sose hagyott aludni éjjel. Tokió rózsája több különböző nő volt, valamennyien tökéletesen, bűgő érzéki hangon beszéltek angolul. Az adásoktól azt várták, hogy felzaklassák a katonákat, aggodalmat keltsenek bennük. A női hang úgy beszélt az amerikai csapatmozgásokról, mintha előre tudná, mi fog történni a következő napokban és a következő héten. Hátorzongató részletességgel ecsetelte, hogy milyen elesni a csatában, magányosan magunkra hagyva. Azzal traktált bennünket, hogy a kedvesünk más férfiakkal randevúzik, s remekül szórakozik, amíg mi a japánokkal küzdünk. Hangja vég nélkül zsongott, lehetetlen volt nem eltöprengeni azon, amit hajtogattott. Van abban igazság, amit mond? Az álom elkerült minket, amíg a bizonytalansággal viaskodtunk.” (211. old.)

A harcokban a navahók kiemelkedő bátorságról tettek tanúbizonyságot, és jelentős szerepük volt a japánok elleni győzelemben. A híradócsapatok parancsnoka, G.R. Lockard ezt a következőképpen

fogalmazta meg annak idején: „Általános feladatukörű tengerészgyalogosként a navahóknak nincs párjuk ... ezek az emberek aggályosan tiszták, alakiasak és fegyelmezettek ... Nem panaszkodnak... A navahókból kiváló tengerészgyalogos válik, és én roppant büszke lennék, ha egy kizárólag belőlük összeállított alakulat fölött parancsnokolhatnék.” (197. old.)

A könyvből megtudhatjuk: „Amikor már véget értek a háborús cselekmények a Csendes-óceán, a Fuji Evening, az egyik tokiói újság elismerte: » Ha a Japán Császári Hírszerzés képes lett volna megfejteni a navahó üzeneteket, a csendes-óceáni háború történet egészen más fordulatot vehetett volna.«” (229. old.)

A háborút követően 1968-ig még titok fedte a kódbeszélők viselt dolgait, családjuknak sem beszélhettek róla. Így hősiességük csak 1969 után került napvilágra, és lettek egy csapásra hősök és hírességek, családjuk nagy büszkeségére. Chester Nez erre a következőképpen reagált: „Nem azt mondom hogy hősök voltunk, de mi, navahó katonák mindig igyekeztünk megtenni minden tőlünk telhetőt, úgy, ahogy otthon tanultuk.” (197. old.)

Ahogy a csendes-óceáni háború részletei és a kódbeszélők hozzájárulása a háborús erőfeszítésekhez ismertté váltak, Hollywood is érdeklődni kezdett a téma iránt. A filmesek érdeklődése némi aggodalmat váltott ki ki a navahókból, hogy vajon fehér színészekkel akarják-e a szerepeket eljátszatni, valamint a film hűen fogja-e ábrázolni a navahó törzs életét és szokásait. Mindenesetre 2002-ben megszületett a *Windtalkers* (A fegyverek szava) című film Nicolas Cage és Christian Slater főszereplésével. A filmbéli két tengerészgyalogost megbízzák két indián kódbeszélő, Ben Yahzee és Charlie Whitehorse személyes védelmével. A kezdeti ellenérzés után, a Szaipan-sziget elleni támadás során a katonák között baráti kapcsolat alakul ki. Lassanként ráébrednek, mit jelent valójában ez a feladat.

A könyv érdekessége a mellékelt navahó kódszótár, amelyből megtudhatjuk például, hogy a navahók időszámításában nem léteztek a hónapok, ezért a kódhoz a hónapok navahó neveit meg kellett először alkotni

A könyvből sok minden megtudha-

tó a navahó törzs történetéről, valamint az amerikai kormány és a navahó kultúra viszonyáról. A polgárháború idején a kormány Arizonából egy Új-Mexikó állambeli rezervátumba költöztette erőszakosan az indiánokat, akik közül sokan megsínylették ezt a „Hosszú Menetelést”. Hasonló „örömet” okozott az 1920-as és 1930-as években az állatlományuk jelentős részének lemészárlása, amelyek kijelentett oka a túltelepítés, a legelők erőzójának megakadályozása volt, de valójában nagy csapás volt a hagyományos navahó életformára és életszínvonalra. Érdemes elgondolkozni azon, hogy a hős navahók élete annyiban változott meg a háború óta, hogy Chester Nez 2006-ban elhunyt Dora nevű húgának a rezervátumban lévő házába halálakor sem volt még az elektromosság bevezetve!

A könyvet ezek a személyes emlékek különböztetik meg egy kódbeszélő háborús memoárjától. Nez beszámol háború utáni életének alakulásáról, házasságáról, gyermekei születéséről és családi tragédiáiról, valamint tevékenységük nyilvánosságra kerülése után a hirtelen jött hírévről és publicitásról, amit szimpatikus szerénységgel vett tudomásul. A most 91 éves, Albuquerque-ben az egyik fia családjával élő, mindkét lábán amputált harcosról a legteljesebb képet az a navahó ima szolgáltatja, amelyet Guadalcanal borzalmait és az élet nehéz pillanatait közepette mindig elmondott:

Szépségben élek én.
Szépséggel előttem járok én.
Szépséggel mögöttem járok én.
Szépséggel köröttem járok én.
Szépséggel fölöttem járok én.
Szépséggel alattam járok én.
Szépségben minden egészé tetetik.
Szépségben minden helyreállítatik.
Ifjúságomban tudatában vagyok, és
Öregkoromban csendesen fogok járni
a szépséges ösvényen.
Szépségben kezdődik.
Szépségben ér véget.

IRODALOM

- Chester Nez - Judith Schiess Avila : *Kódbeszélők*, Gabo Kiadó, Budapest, 2012
Sally McClain: *Navajo Weapon, the Navajo Code Talkers*, Rio Nuevo Publishers, Tucson, Arizona 2002, (1994 Books Beyond Borders)
Andrew Santella: *We the People: Navajo Code Talkers*, Compass Point Books, Minneapolis, 2004
<http://www.navajocodetalkers.org/>
http://toto.lib.unca.edu/sr_papers/history_sr/srhistory_2005/koenig_matt.htm
www.history.navy.mil/
<http://indiancountrytodaymedianetwork.com/>
<http://militaryhistoryonline.com>
<http://www.youtube.com/watch?v=YZuOiqoIglk>